

**અસ્વીકરણ:** સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

**DISCLAIMER:** The translated judgment in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgment shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

=====

મહિલા રામકલી દેવી અને અન્ય

વિરુદ્ધ

નંદરામ (મૃતક) વારસો દ્વારા અને અન્ય

સિવિલ અપીલ ૨૩૬૬/૨૦૧૦

મે ૧૪, ૨૦૧૫

(એમ. વાય. ઈકબાલ અને અમિતાવ રોય, ન્યાયમૂર્તિઓ)

ધ કોડ ઓફ સિવિલ પ્રોસિજર, ૧૯૦૮: ઓર્ડર ૬ રુલ ૧૭ પ્લેઈન્ટમાં સુધારો – અપીલકર્તા નંબર ૧-વાદીએ વિલના આધારે દાવો કરેલી મિલકતના ટાઈટલ અને કબજાની જાહેરાત માટે દાવો દાખલ કર્યો હતો – વારસાના આધારે અપીલકર્તા નંબર ૨ થી ૫ ને દાવો કરેલી મિલકત માટે હકદાર બનાવવા માટે અપીલકર્તા નંબર ૧ દ્વારા પ્લેઈન્ટમાં સુધારા માટેની અરજી દાખલ કરવામાં

આવી હતી – હાઈકોર્ટે ઠેરવ્યું કે સુધારા માટેની અરજી મંજૂર કરવી ન્યાયના હિતમાં નથી કારણ કે તે ૪૦ વર્ષથી વધુ સમય વીતી ગયા પછી પ્લેઈન્ટના સ્વરૂપને સંપૂર્ણપણે બદલી નાખશે – કોર્ટે ઠેરવેલ કે: કોર્ટ હંમેશા પક્ષકારના પ્લેડિંગમાં સુધારો કરવાની દાદ આપે છે, સિવાય કે તેને ખાતરી થાય કે અરજી કરનાર પક્ષકાર બદલાનતથી વર્તી રહ્યો હતો – હાઈકોર્ટે સુધારાની અરજી ફગાવી દેવી જોઈતી નહોતી – મેટર નવેસરથી વિચારણા માટે હાઈકોર્ટમાં પરત મોકલવામાં આવેલ. પિલીડિંગ્સ – સુધારો.

અપીલ અંશતઃ મંજૂર કરીને અને મેટર હાઈકોર્ટમાં પરત મોકલતા, કોર્ટે ઠેરવેલ કે:

૧. તે સુસ્થાપિત છે કે પ્રક્રિયાના નિયમો ન્યાયના વહીવટ માટે સહાયક બનવાના હેતુથી છે. પક્ષકારને માત્ર પ્રક્રિયાના નિયમોની કેટલીક ભૂલ, બેદરકારી, અજાણતા અથવા ભંગને કારણે ન્યાયી દાદ આપવાનો ઇનકાર કરી શકાય નહીં. કોર્ટ હંમેશા પક્ષકારના પ્લેડિંગમાં સુધારો કરવાની દાદ આપે છે, સિવાય કે તેને ખાતરી થાય કે અરજી કરનાર પક્ષકાર બદલાનતથી વર્તી રહ્યો હતો અથવા તેની મોટી ભૂલથી તેણે તેના સામાવાળાને નુકસાન પહોંચાડ્યું છે જેની ભરપાઈ ખર્ચના હુકમ દ્વારા કરી શકાતી નથી. હાઈકોર્ટે સદર અરજી ફગાવી દેવી જોઈતી નહોતી.

જય જય રામ મનોહર લાલ વિ. નેશનલ બિલ્ડિંગ મટિરિયલ સપ્લાય,  
ગુડગાંવ એ.આઈ.આર. ૧૯૬૯ એસ.સી. ૧૨૬૭ : ૧૯૭૦ (૧) એસ.સી.આર.  
૨૨; પંડિત ઈશ્વરદાસ વિ. સ્ટેટ ઓફ મધ્ય પ્રદેશ અને અન્ય એ.આઈ.આર.  
૧૯૭૯ એસ.સી. ૫૫૧ : ૧૯૭૯ (૨) એસ.સી.આર. ૪૨૪ – પર આધાર  
રાખવામાં આવેલ.

નાહર હીરાસિંઘ અને અન્ય વિ. દુકાલહીન અને અન્ય એ.આઈ.આર.  
૧૯૭૪ એમ.પી. ૧૪૧ – નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવેલ.

#### કેસ લો રેફરન્સ

|                          |                            |         |
|--------------------------|----------------------------|---------|
| એ.આઈ.આર. ૧૯૭૪ એમ.પી. ૧૪૧ | નો ઉલ્લેખ કરવામાં<br>આવેલ. | ફકરો ૧૬ |
| ૧૯૭૦ (૧) એસ.સી.આર. ૨૨    | પર આધાર રાખવામાં<br>આવેલ.  | ફકરો ૨૨ |
| ૧૯૭૯ (૨) એસ.સી.આર. ૪૨૪   | પર આધાર રાખવામાં<br>આવેલ.  | ફકરો ૨૩ |

સિવિલ અપીલીય હુકમત: સિવિલ અપીલ ૨૩૬૬/૨૦૧૦.

એસ.એ. ૩૧૦/૧૯૯૭ માં ગ્વાલિયર સ્થિત બેન્ચ ખાતેની મધ્ય પ્રદેશ  
હાઈકોર્ટના તારીખ ૦૧.૦૩.૨૦૦૫ ના ચુકાદા અને હુકમથી.

સુશીલ કુમાર જૈન, દિલીપ ટંડન, પુનીત જૈન, અભિનવ ગુપ્તા, મોનુ  
મહેશ્વરી (પ્રતિભા જૈન માટે), અપીલકર્તાઓ તરફે.

નીરજ શર્મા, સુમિત કુમાર શર્મા, સામાવાળાઓ તરફે.

કોર્ટનો ચુકાદો ન્યાયમૂર્તિ એમ. વાય. ઇકબાલ દ્વારા આપવામાં આવેલ.

૧. સ્પેશિયલ લીવ દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલી આ અપીલ મધ્ય પ્રદેશ હાઈકોર્ટના તારીખ ૦૧.૦૩.૨૦૦૫ ના ચુકાદા વિરુદ્ધ છે, જેણે સામાવાળાઓની અપીલ મંજૂર કરી હતી અને વાદી-અપીલકર્તાઓ દ્વારા દાવો કરેલી મિલકતના ટાઈટલ અને કબજાની જાહેરાત માટે દાખલ કરવામાં આવેલ દાવો ફગાવી દીધો હતો.

૨. કેસની હકીકતો એવી છે કે દાવો કરેલી મિલકત મૂળ હરદયાલની માલિકીની હતી જેમને બે પુત્રો રઘુવરદયાલ અને મહાદેવ પ્રસાદ હતા. જ્યારે હરદયાલનું મૃત્યુ થયું, ત્યારે દાવો કરેલી મિલકત રઘુવરદયાલના હિસ્સામાં આવી અને તેમના મૃત્યુ પર તે તેમની પત્ની સુમિત્રાને અને ત્યારબાદ તેમના પુત્ર રાધાકિશનને અને પછી રાધાકિશનની પત્ની અજુક્ષીબાઈ પાસે ગઈ હતી.

૩. વાદી/અપીલકર્તા નંબર ૧ એ ગ્વાલિયરમાં મૃતક નંદરામ અને મૃતક કાશીરામ, જેઓ અનુક્રમે મૂળ પ્રતિવાદી નંબર ૧ અને ૨ હતા અને હવે કાયદેસરના વારસો દ્વારા પ્રતિનિધિત્વ કરે છે, અને પ્રતિવાદી નંબર ૩ રુકમણી બાઈ વિરુદ્ધ દાવો કરેલી મિલકતના ટાઈટલ અને કબજાની જાહેરાત માટે દાવો દાખલ કર્યો હતો. અપીલકર્તાઓનો કેસ એવો હતો કે ૨૨.૬.૧૯૬૧ ના રોજ અજુક્ષીબાઈ નિઃસંતાન મૃત્યુ પામ્યા તે પહેલાં, તેમણે વાદી/અપીલકર્તા નંબર

૧, જેઓ મહાદેવ પ્રસાદના પુત્ર બૈજનાથના પત્ની હતા, તેમની તરફેણમાં તારીખ ૨૧.૧.૧૯૬૧ ના રોજ એક વિલ કર્યું હતું. વિલનું પ્રોબેટ પણ મેળવવામાં આવ્યું હોવાનું જણાવાયું હતું. અપીલકર્તાઓએ અજુદ્ધીબાઈ દ્વારા પ્રતિવાદી નંબર ૩-રુકમણી બાઈની તરફેણમાં કરવામાં આવેલ કથિત તારીખ ૧૯.૧૨.૧૯૫૦ ના વેચાણ દસ્તાવેજ અને રુકમણી બાઈ દ્વારા મૃતક નંદરામ-પ્રતિવાદી નંબર ૧ અને મૃતક કાશીરામ-પ્રતિવાદી નંબર ૨ ની તરફેણમાં કરવામાં આવેલ તારીખ ૧.૨.૧૯૬૨ ના વેચાણ દસ્તાવેજની માન્યતાને પડકારી હતી અને આક્ષેપ કર્યો હતો કે પ્રતિવાદી નંબર ૧ અને ૨ આ રીતે દાવો કરેલી મિલકતના ગેરકાયદે કબજામાં હતા. પ્રતિવાદી નંદરામ અને કાશીરામે પ્લેઇન્ટમાં કરેલા કથનોનો ઇનકાર કર્યો હતો અને એવી દલીલ કરી હતી કે તેમણે તારીખ ૧.૨.૧૯૬૨ ના વેચાણ દસ્તાવેજ દ્વારા દાવો કરેલી મિલકતનો ટાઈટલ કાયદેસર રીતે મેળવ્યો હતો, જોકે એક રામ સિંઘ જે અજુદ્ધીબાઈના પેટા ભાડૂઆત હતા.

જ. ટ્રાયલ કોર્ટે ઠેરવ્યું કે વાદી/અપીલકર્તા નંબર ૧ ની તરફેણમાં વિલ સાબિત થયું હતું અને તે પ્રોબેટ દ્વારા અજુદ્ધીબાઈના વારસદાર બન્યા હતા. રુકમણી બાઈની તરફેણમાં તારીખ ૧૯.૧૨.૧૯૫૦ ના વેચાણ દસ્તાવેજો પ્રતિવાદીઓના સાક્ષીઓના પરસ્પર વિરોધી નિવેદનો, પ્રતિવાદી નંબર ૩ ની કોર્ટમાં હાજર રહેવા અને વેચાણ દસ્તાવેજો સાબિત કરવામાં નિષ્ફળતા, વેચાણ દસ્તાવેજો પર અજુદ્ધીબાઈની સહીઓનો અભાવ, તેમના નામે દાવો કરેલી

મિલકત મ્યુટેશન કરાવવામાં નિષ્ફળતા અને અજુક્કીબાઈ પુંદાવનમાં હતા અને વેચાણ દસ્તાવેજોના અમલ સમયે કથિત રીતે ગ્વાલિયરમાં ન હોવાને કારણે સાબિત ન થયેલા ઠેરવવામાં આવ્યા હતા. રામ સિંઘ ૧૯૫૬ માં તેમના મૃત્યુ સુધી દાવો કરેલી મિલકતના કબજામાં હોવાનું નોંધવામાં આવ્યું હતું અને ૧૯૬૪ માં દાવો દાખલ કરવામાં આવ્યો હોવાથી પ્રતિવાદીઓએ પ્રતિકૂળ કબજા દ્વારા ટાઈટલ મેળવ્યું નથી તેવું ઠેરવવામાં આવ્યું હતું. પ્રતિવાદી નંદરામ અને કાશીરામે દાવો કરેલી મિલકત પર કોઈ ટાઈટલ મેળવ્યું ન હોવાનું ઠેરવવામાં આવ્યું હતું. તેથી, દાવો મંજૂર કરવામાં આવ્યો હતો અને પ્રતિવાદીઓને દાવો કરેલી મિલકતનો કબજો વાદી-અપીલકર્તાને સોંપવાનો નિર્દેશ આપવામાં આવ્યો હતો.

૫. ટ્રાયલ કોર્ટના ચુકાદાથી નારાજ થઈને પ્રતિવાદી નંબર ૧ અને ૨ એ ડિસ્ટ્રિક્ટ કોર્ટમાં અપીલ કરી, જેણે ટ્રાયલ કોર્ટના તારણોને માન્ય રાખ્યા અને તેમની અપીલ ફગાવી દીધી.

૬. પ્રતિવાદીઓએ ત્યારબાદ હાઈકોર્ટમાં સેકન્ડ અપીલ દાખલ કરીને ડિસ્ટ્રિક્ટ કોર્ટના ચુકાદાને પડકાર્યો, જે આખરે મંજૂર કરવામાં આવી. જોકે, સ્પેશિયલ લીવ દ્વારા અપીલના માધ્યમથી સુપ્રિમ કોર્ટ સમક્ષ કરાયેલા પડકારમાં, સર્વોચ્ચ અદાલતે હાઈકોર્ટના હુકમને બાજુ પર રાખ્યો અને હાઈકોર્ટને પ્રથમ કાયદાના પ્રશ્નો, જે હોય તો, ઘડવા અને પછી મેટર સાથે આગળ વધીને કાયદા મુજબ તે નક્કી કરવાના નિર્દેશો સાથે મેટર પરત મોકલી.

૭. રિમાન્ડ પર, હાઇકોર્ટે કાયદાના મહત્વના પ્રશ્નો ઘડ્યા અને પછી બંને પક્ષો વતી હાજર રહેલા વિદ્વાન વકીલોને સાંભળ્યા અને વાદગ્રસ્ત ચુકાદો પસાર કર્યો. હાઇકોર્ટે ઠેરવ્યું કે દાવો મર્યાદાના સમયગાળાની અંદર હતો કારણ કે નીચેની કોર્ટોએ ૧૯૫૬ માં તેમના મૃત્યુ સુધી એક રામ સિંઘના અનન્ય કબજા અંગે સહવર્તી તારણો નોંધ્યા છે. ત્રીજા મુદ્દા પર, હાઇકોર્ટે ઠેરવ્યું કે ટ્રાયલ કોર્ટ અને અપીલીય કોર્ટ બંનેનું સહવર્તી તારણ છે કે દસ્તાવેજો બનાવટી હતા, જે હેન્ડરાઈટિંગ એક્સપર્ટના પુરાવા અને સાક્ષીઓની જુબાનીઓ પર આધારિત હતા જેમણે જણાવ્યું હતું કે જ્યારે દસ્તાવેજ તૈયાર કરવામાં આવ્યો ત્યારે અજુક્કીબાઈ વૃંદાવનમાં રહેતા હતા અને ગ્વાલિયરમાં નહીં. વિલની સરચાઈને પણ માન્ય રાખવામાં આવી હતી કારણ કે તે અંગેના સહવર્તી હકીકતલક્ષી તારણોમાં દખલગીરીને પાત્ર નહોતા.

૮. અપીલકર્તા નંબર ૧ અજુક્કીબાઈના વારસદાર બનશે કે કેમ તે અંગેના બીજા મુદ્દા પર, હાઇકોર્ટના વિદ્વાન સિંગલ જજે અવલોકન કર્યું કે એમ.પી. લેન્ડ રેવન્યુ કોડ (જે હવે પછી 'સદર કોડ' તરીકે ઉલ્લેખિત છે) ની કલમ ૧૬૪ અને ૧૬૫, જે અનુક્રમે ભૂમિસ્વામીના હિતના ઉત્તરાધિકાર અને હકોની ફેરબદલી સાથે સંબંધિત હતી, તેમાં ૮.૧૨.૧૯૬૧ ના રોજ સુધારો કરવામાં આવ્યો હતો. અજુક્કીબાઈ સુધારા પહેલા મૃત્યુ પામ્યા હોવાથી, બિનસુધારેલી કલમો લાગુ પડતી હોવાનું ઠેરવવામાં આવ્યું હતું. બિનસુધારેલી કલમ ૧૬૫ ભૂમિસ્વામીને વિલ દ્વારા તેના હિતની ફેરબદલી કરવા પર પ્રતિબંધ મૂકતી હોવાનું નોંધવામાં

આવ્યું હતું અને આ રીતે અજુક્કીબાઈ પાસે વિલ કરવાની કોઈ સત્તા ન હોવાનું ઠેરવવામાં આવ્યું હતું. વિદ્વાન સિંગલ જજે એવી દલીલ પણ ફગાવી દીધી હતી કે પ્રતિવાદી નંબર ૩ કલમ ૧૬૪(૨)(બી) હેઠળ વારસદાર હતા કારણ કે અજુક્કીબાઈએ દાવો કરેલી મિલકત તેમના પતિ કે સસરા પાસેથી વારસામાં મેળવી ન હતી પરંતુ સુમિત્રા એટલે કે તેમની સાસુ પાસેથી મેળવી હતી. પ્રતિવાદી નંબર ૩ અજુક્કીબાઈના પતિના નજીકના હયાત વારસદાર પણ ન હોવાનું ઠેરવવામાં આવ્યું હતું, ખાસ કરીને જ્યારે મહાદેવ પ્રસાદના પુત્ર અને અપીલકર્તા નંબર ૧ ના પતિ બૈજનાથ જીવિત હતા.

૯. ઉપર નોંધ્યા મુજબ સેકન્ડ અપીલ હાઈકોર્ટમાં કાયદાનો મહત્વનો પ્રશ્ન ઘડવા અને પછી અપીલ નવેસરથી નક્કી કરવાના નિર્દેશ સાથે પરત મોકલવામાં આવી હતી. ઉપરોક્ત હુકમને અનુસરીને હાઈકોર્ટે કાયદાના નીચે મુજબના મહત્વના પ્રશ્નો ઘડ્યા:—

(૧) શું ૧૯.૧૨.૧૯૫૦ ના રોજ અમલમાં આવેલા રજિસ્ટર્ડ વેચાણ દસ્તાવેજોને પડકારતો તારીખ ૨૯.૪.૬૪ ના રોજ વાદી દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલ દાવો ટ્રાન્સફર ઓફ પ્રોપર્ટી એક્ટની કલમ ૩ ને ધ્યાનમાં લેતા મર્યાદાની અંદર કહી શકાય?

(૨) શું રામકલી એમ.પી. રેવન્યુ કોડની કલમ ૧૬૪ હેઠળ અયોધ્યાબાઈ દ્વારા છોડવામાં આવેલી દાવો કરેલી મિલકત મેળવવા માટે હકદાર છે?

(૩) શું નીચેની બે કોર્ટો દ્વારા આંક ડી/૨ અને ડી૨એ ના દસ્તાવેજો બનાવટી હોવાનું જે તારણ કાઢવામાં આવ્યું છે, તે માત્ર એક્સપર્ટના અભિપ્રાય પર આધારિત છે અને રેકૉર્ડ પરના કોઈ કાયદેસરના પુરાવા દ્વારા સમર્થિત નથી?

૧૦. પ્રથમ પ્રશ્નનો જવાબ આપતા, હાઈકોર્ટે ઠેરવ્યું કે દાવાને મર્યાદા દ્વારા વર્જિત હોવાના કારણે ફગાવી શકાય નહીં. પ્રશ્ન નંબર ૩ નો જવાબ આપતા, હાઈકોર્ટે આગળ એવા નિષ્કર્ષ પર આવ્યું કે નીચેની બે કોર્ટોએ સહવર્તી રીતે શોધી કાઢ્યું છે કે વિલ આંક પી.૧ એક સાચો દસ્તાવેજ છે જે હકીકતનું તારણ છે અને તેમાં દખલ કરી શકાય નહીં.

૧૧. રામકલી અજુક્કીબાઈ દ્વારા છોડવામાં આવેલી દાવો કરેલી મિલકત મેળવવા માટે હકદાર છે કે કેમ તે પ્રશ્ન પર, હાઈકોર્ટે એમ.પી. લેન્ડ રેવન્યુ કોડની કલમ ૧૬૪ નો સંદર્ભ લીધા પછી, એવા નિષ્કર્ષ પર આવ્યું કે અજુક્કીબાઈને સદર કોડની કલમ ૧૬૪ ના સુધારા પહેલા ખેતીની જમીન સંબંધિત વિલ કરવાની કોઈ સત્તા નહોતી. હાઈકોર્ટે પ્રતિવાદી-સામાવાળા દ્વારા કરવામાં આવેલી એવી દલીલ પણ ફગાવી દીધી હતી કે રુકમણી બાઈ અજુક્કીબાઈના પતિના નજીકના હયાત વારસદાર હતા અને તે તેમની મિલકત મેળવવા માટે હકદાર હશે. કોર્ટે ઠેરવેલ કે:-

"દલીલમાં કોઈ તથ્ય નથી કારણ કે વાદી તો જ સફળ થઈ શકે જો અજુદ્ધીબાઈએ તેમના પતિ અથવા તેમના સસરા પાસેથી મિલકત વારસામાં મેળવી હોય. હાલના કેસમાં અજુદ્ધીબાઈએ પતિ કે સસરા પાસેથી મિલકત વારસામાં મેળવી નથી. વાસ્તવમાં, તેમણે તેમની સાસુ સુમિત્રા પાસેથી મિલકત વારસામાં મેળવી છે. તદુપરાંત, રેકૉર્ડ પરથી એવું જણાય છે કે દાવો દાખલ કરવાની તારીખે રામકલીદેવીના પતિ બૈજનાથ જીવિત હતા. બૈજનાથ મહાદેવ પ્રસાદના પુત્ર હતા જે હરદયાલના પુત્ર છે. આવી પરિસ્થિતિમાં રામકલીદેવી એમ.પી. લેન્ડ રેવન્યુ કોડની કલમ ૧૬૪ ને ધ્યાનમાં લેતા અજુદ્ધીબાઈ દ્વારા છોડવામાં આવેલી મિલકત મેળવી શકે નહીં કારણ કે તેઓ અજુદ્ધીબાઈના પતિના નજીકના હયાત વારસદાર ન હતા."

૧૨. કાયદાનો બીજો મહત્વનો પ્રશ્ન એ છે કે રામકલી એમ.પી. લેન્ડ રેવન્યુ કોડની કલમ ૧૬૪ હેઠળ અજુદ્ધીબાઈ (અયોધ્યાબાઈ) દ્વારા છોડવામાં આવેલી દાવો કરેલી મિલકત મેળવવા માટે હકદાર છે કે નહીં. અજુદ્ધીબાઈએ રામકલી દેવીની તરફેણમાં ખેતીની જમીન, એટલે કે દાવો કરેલી મિલકત સંબંધિત તારીખ ૨૧.૦૧.૧૯૬૧ ના રોજ વિલ કર્યું હતું. દાવો કરેલી મિલકત ત્યારે મધ્ય ભારત લેન્ડ રેવન્યુ એન્ડ ટેનન્સી એક્ટ દ્વારા શાસિત હતી. ભૂમિધારકના હિતનું ઉત્તરાધિકાર અને ભૂમિધારક દ્વારા હકોની ફેરબદલી અનુક્રમે સદર કોડની કલમ ૧૬૪ અને ૧૬૫ દ્વારા શાસિત હતી. આ જોગવાઈઓમાં

૮.૧૨.૧૯૬૧ ના રોજ સુધારો કરવામાં આવ્યો હતો, જ્યારે અજુક્કીબાઈ સુધારા પહેલા મૃત્યુ પામ્યા હતા. તેથી, વિલની કાયદેસરતા સદર કોડની બિનસુધારેલી કલમ ૧૬૪ દ્વારા શાસિત થશે. ૧૯૬૧ માં તેના સુધારા પહેલા સદર કોડની કલમ ૧૬૪ માં તે ક્રમની જોગવાઈ હતી જેમાં ભૂમિસ્વામીના મૃત્યુ પછી તેના હકોનું ઉત્તરાધિકાર થશે. જ્યારે કલમ ૧૬૪ ઘડવામાં આવી ત્યારે હિન્દુ સંસ્કૃતિ એક્ટ, ૧૯૫૬ પહેલેથી જ અમલમાં આવી ગયો હતો.

૧૩. જોકે, આ કલમમાં એમ.પી. લેન્ડ રેવન્યુ કોડ (એમેન્ડમેન્ટ) એક્ટ નંબર ૩૮ ઓફ ૧૯૬૧ દ્વારા સુધારો કરવામાં આવ્યો હતો જે ૮.૧૨.૧૯૬૧ થી અમલમાં આવ્યો હતો અને ભૂમિસ્વામીના હકોના ઉત્તરાધિકાર માટે પર્સનલ લો લાગુ કરવામાં આવ્યો હતો અને તેના મૃત્યુ પછી ભૂમિસ્વામીની મિલકત કેસ મુજબ વારસા, સર્વાઈવરશિપ અથવા વસિયત દ્વારા પસાર થવાની હતી.

૧૪. કલમ ૧૬૪ ને આધીન રહીને વિલ સિવાય તેની જમીનમાં ભૂમિસ્વામીના હિતની ફેરબદલી સદર કોડની બિનસુધારેલી કલમ ૧૬૫ દ્વારા નક્કી કરવામાં આવી હતી. જોકે, "વિલ સિવાય" શબ્દો ૮.૧૨.૧૯૬૧ ના સુધારા દ્વારા કાઢી નાખવામાં આવ્યા હતા અને કલમ ૧૬૪ માં "વસિયત" શબ્દ ઉમેરવામાં આવ્યો હતો. તેથી, જ્યારે અજુક્કીબાઈએ તારીખ ૨૧.૧.૧૯૬૧ ના રોજ વિલ કર્યું ત્યારે ભૂમિસ્વામીના વિલ દ્વારા તેની જમીન ટ્રાન્સફર કરવાના અધિકારને કાયદા દ્વારા માન્યતા આપવામાં આવી ન હતી. સદર કોડની કલમ ૧૬૪ ના સુધારા પહેલા તેમને તે અમલમાં મૂકવાનો કોઈ અધિકાર નહોતો.

મિલકત માત્ર કલમ ૧૬૪ માં ઉલ્લેખિત ઉત્તરાધિકારના ક્રમમાં જ મળી શકે તેમ હતી. આમ, વિલની સચ્ચાઈ સાબિત કરવાનો પ્રશ્ન વિચારવાની જરૂર નથી.

૧૫. જોકે, રામકલી દેવીનો દાવો સદર કોડની બિનસુધારેલી કલમ ૧૬૪ ને ધ્યાનમાં લેતા માન્ય રહેતો નથી કારણ કે તેઓ અજુક્કીબાઈના પતિના નજીકના હયાત વારસદાર ન હતા કારણ કે તેમના પતિ (અજુક્કીબાઈના સસરાના સાળાના પુત્ર) રામકલી દ્વારા દાવો દાખલ કરવાની તારીખે જીવિત હતા.

૧૬. નાહર હીરાસિંઘ અને અન્ય વિ. દુકાલહીન અને અન્ય, એ.આઈ.આર. ૧૯૭૪ એમ.પી. ૧૪૧ ના કેસમાં મધ્ય પ્રદેશ હાઈકોર્ટની કુલ બેન્ચ સમક્ષ વિચારણા માટે મોકલવામાં આવેલો પ્રશ્ન એ હતો કે શું ૧૯૬૧ માં તેના સુધારા પહેલા મધ્ય પ્રદેશ લેન્ડ રેવન્યુ કોડ, ૧૯૫૯ ની કલમ ૧૬૪ હેઠળ ભૂમિસ્વામીના હકોના ઉત્તરાધિકારની જોગવાઈ એક માન્ય જોગવાઈ હતી કે તે હિન્દુ સક્સેશન એક્ટ, ૧૯૫૬ ની કલમ ૪ ને ધ્યાનમાં લેતા અલ્ટ્રા વાયરસ હતી. કોર્ટે તેને માન્ય જોગવાઈ ઠેરવી હતી. એમ પણ અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું કે એમ.પી. લેન્ડ રેવન્યુ કોડ, ૧૯૫૪, તેમજ એમ.પી. લેન્ડ રેવન્યુ કોડ, ૧૯૫૯ ને રાષ્ટ્રપતિની સંમતિ મળી હતી, અને તેથી, બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૫૪ ના ખંડ (૨) મુજબ, તે કાયદો હિન્દુ સક્સેશન એક્ટ, ૧૯૫૬ ની કોઈપણ જોગવાઈઓ વિરુદ્ધ મધ્ય પ્રદેશ રાજ્યમાં પ્રચલિત રહેશે. જોકે, જ્યારે એમ.પી. લેન્ડ રેવન્યુ કોડ, ૧૯૫૯ માં એમ.પી. લેન્ડ રેવન્યુ કોડ (એમેન્ડમેન્ટ) એક્ટ,

૧૯૬૧ દ્વારા કલમ ૧૬૪ માં સુધારો કરવામાં આવ્યો, ત્યારે પક્ષકારોના પર્સનલ લો ને ખેતીની મિલકતોના ઉત્તરાધિકાર માટે લાગુ કરવામાં આવ્યો હતો. આવા સુધારા પછી, સમયે સમયે સુધારેલ પર્સનલ લો લાગુ થશે.

૧૭. અપીલકર્તા નંબર ૨ થી ૫ ને મધ્ય પ્રદેશ લેન્ડ રેવન્યુ કોડના ક્લાસ XVII હેઠળ લાવવા માટે અપીલકર્તા નંબર ૧ દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલી પ્લેઈન્ટમાં સુધારાની અરજી હાઈકોર્ટના વિદ્વાન સિંગલ જજ દ્વારા એવા કારણોસર ફગાવી દેવામાં આવી હતી કે તે ૪૦ વર્ષ પહેલા દાખલ કરવામાં આવેલા દાવાના સ્વરૂપને બદલી નાખશે, કારણ કે દાવો માત્ર વિલના આધારે કરવામાં આવ્યો હતો અને વારસાના આધારે નહીં. હાઈકોર્ટે વાદગ્રસ્ત ચુકાદા દ્વારા અપીલ મંજૂર કરી કારણ કે અપીલકર્તાઓ પાસે દાવો દાખલ કરવા માટે કોઈ લોકસ સ્ટેન્ડી ન હતી કારણ કે અજુદ્દીબાઈ વિલ દ્વારા તેમના હિતની ફેરબદલી કરી શક્યા ન હોત. તેથી, વાદીઓ દ્વારા સ્પેશિયલ લીવ દ્વારા હાલની અપીલ દાખલ કરવામાં આવેલ છે.

૧૮. સુધારાની અરજી ફગાવી દેતી વખતે હાઈકોર્ટે નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું:

"૧૬. સુનાવણી દરમિયાન સામાવાળાઓ દ્વારા ઓર્ડર ૬ રુલ ૧૭ સીપીસી હેઠળ એવો સુધારો કરવા માટે અરજી દાખલ કરવામાં આવી છે કે સામાવાળા દિનેશ, સતીશ, સંજય અને રાજેન્દ્ર મધ્ય પ્રદેશ લેન્ડ રેવન્યુ

કોડના ક્લાસ XVII હેઠળ આવે છે. આ તબક્કે, આ સુધારો હકીકતમાં મંજૂર કરી શકાય નહીં કારણ કે તે દાવાના સ્વરૂપને સંપૂર્ણપણે બદલી નાખશે. દાવો વર્ષ ૧૯૬૪ માં દાખલ કરવામાં આવ્યો છે, દાવો એવા આધાર પર દાખલ કરવામાં આવ્યો હતો કે રામકલી દેવીએ વિલના આધારે અજુક્કીબાઈ પાસેથી મિલકત વારસામાં મેળવી છે. પ્લેડિંગ્સમાં સુધારા દ્વારા દિનેશ, સતીશ, સંજય અને રાજેન્દ્ર પક્ષકાર તરીકે જોડાયા છે. તે સુધારો ૧૮.૭.૧૯૯૪ ના રોજ કરવામાં આવ્યો હતો અને તેમના નામ દાવામાં વાદી તરીકે ઉમેરવામાં આવ્યા હતા. કોઝ ટાઈટલમાં પણ 'વાદી' શબ્દની જગ્યાએ 'વાદી' શબ્દ મૂકવામાં આવ્યો છે. જોકે, પ્લેઈન્ટના બાકીના પ્લેડિંગ્સમાં કરેલા કથનોમાં કોઈ સુધારો કરવામાં આવ્યો નથી. આવી પરિસ્થિતિમાં, હવે, ૪૦ વર્ષથી વધુ સમય વીતી ગયા પછી દાવાના આધારને સંપૂર્ણપણે બદલી નાખતી સુધારાની અરજી મંજૂર કરવી ન્યાયના હિતમાં રહેશે નહીં. હાલના કેસમાં વાદીઓએ તેમનો ટાઈટલ માત્ર અજુક્કીબાઈ દ્વારા કરવામાં આવેલા વિલના આધારે જ બનાવ્યો છે અને તેથી, વારસાના આધારે, તે પણ હરદયાલ દ્વારા, દાવો કરતી સુધારાની અરજીને આ તબક્કે મંજૂરી આપી શકાય નહીં. તેથી, સુધારાની અરજી ફગાવવામાં આવે છે."

૧૯. આથી એવું જણાય છે કે અપીલનો નિકાલ કરતી વખતે હાઈકોર્ટે સુધારેલી પ્લેઈન્ટ જોયેલ નથી. સુધારા દ્વારા, વાદી-અપીલકર્તાએ માત્ર

બૈજનાથ પ્રસાદ સક્સેનાના પુત્રો દિનેશ, સતીશ, સંજય અને રાજેન્દ્રના નામ વાદીઓની શ્રેણીમાં ઉમેરવા માંગ્યા ન હતા, પરંતુ પ્લેઈન્ટના ફકરા ૩ માં જરૂરી સુધારો પણ માંગ્યો હતો. સુધારા દ્વારા પ્લેઈન્ટના ફકરા ૩ માં જે કથન સામેલ કરવામાં આવનાર હતું તે નીચે મુજબ પુનઃ રજૂ કરવામાં આવ્યું છે:

"વિકલ્પમાં જો વસિયતનામું માન્ય ન માનવામાં આવે તો પણ અજુક્કીબાઈના નજીકના વારસદારો વાદીના પુત્રો રાજેન્દ્ર, દિનેશ, સતીશ અને સંજય જ છે જેઓ અત્યારે સગીર છે અને આ દાવો તેમના હિતોનું પ્રતિનિધિત્વ કરતા તેમની માલિકીના આધારે પણ રજૂ કરવામાં આવેલ છે. વાદીની દેખરેખમાં પુત્રો રહે છે. કહેવાનો અર્થ એ છે કે દરેક હાલતમાં પ્રતિવાદીઓનો વાદી અને તેના પુત્રો સામે કોઈ હક નથી. અને વાદી પોતે તથા પુત્રો વતી વિવાદિત જમીનનો કબજો મેળવવા પાત્ર છે."

૨૦. તે સુસ્થાપિત છે કે પ્રક્રિયાના નિયમો ન્યાયના વહીવટ માટે સહાયક બનવાના હેતુથી છે. પક્ષકારને માત્ર પ્રક્રિયાના નિયમોની કેટલીક ભૂલ, બેદરકારી, અજાણતા અથવા ભંગને કારણે ન્યાયી દાદ આપવાનો ઇનકાર કરી શકાય નહીં. કોર્ટ હંમેશા પક્ષકારના પ્લેડિંગમાં સુધારો કરવાની દાદ આપે છે, સિવાય કે તેને ખાતરી થાય કે અરજી કરનાર પક્ષકાર બદદાનતથી વર્તી રહ્યો હતો અથવા તેની મોટી ભૂલથી તેણે તેના સામાવાળાને નુકસાન પહોંચાડ્યું છે જેની ભરપાઈ ખર્ચના હુકમ દ્વારા કરી શકાતી નથી.

૨૧. અમારા મતે, અપીલકર્તાએ મૂળ પ્લેઇન્ટના ફક્ત ૩ માં સુધારો માંગ્યો હોવાથી, હાઇકોર્ટે અરજી ફગાવી દેવી જોઈતી નહોતી.

૨૨. જય જય રામ મનોહર લાલ વિ. નેશનલ બિલ્ડિંગ મટિરિયલ સપ્લાય, ગુડગાંવ, એ.આઇ.આર. ૧૯૬૯ એસ.સી. ૧૨૬૭ ના કેસમાં, આ કોર્ટે ઠેરવ્યું કે પ્લેડિંગ્સમાં સુધારો કરવાની સત્તા ન્યાયની જરૂરિયાતો પૂરી કરવાના હેતુથી છે અને તે આવી કોઈ સાંકડી કે તકનીકી મર્યાદાઓ દ્વારા શાસિત નથી.

૨૩. પંડિત ઈશ્વરદાસ વિ. સ્ટેટ ઓફ મધ્ય પ્રદેશ અને અન્ય, એ.આઇ.આર. ૧૯૭૯ એસ.સી. ૫૫૧ માં આ કોર્ટે અવલોકન કર્યું :—

"અમે કોઈપણ રજૂઆતમાં કોઈ તથ્ય જોઈ શકતા નથી. વિદ્વાન વકીલે એવી ધારણા પર દલીલ કરી હોય તેમ જણાયું હતું કે જ્યાં સુધી પ્લે નક્કી કરવા માટે જરૂરી તમામ સામગ્રી પહેલેથી જ કોર્ટ સમક્ષ ન હોય ત્યાં સુધી અપીલના તબક્કે નવી પ્લેની પરવાનગી આપી શકાય નહીં. આ ધારણા માટે કોઈ કાયદાકીય આધાર નથી. પક્ષકારને નવી પ્લે ઉઠાવવા માટે સમર્થ બનાવવા માટે પ્લેડિંગ્સમાં સુધારાની પરવાનગી આપતા અપીલીય કોર્ટ સામે કોઈ અડચણ કે અવરોધ નથી. માત્ર એટલું જ જરૂરી છે કે અપીલીય કોર્ટે તે જાણીતા સિદ્ધાંતોનું પાલન કરવું જોઈએ જેને આધીન રહીને સામાન્ય રીતે પ્લેડિંગ્સના સુધારાની મંજૂરી આપવામાં આવે છે. સ્વાભાવિક રીતે, સુધારો મંજૂર કરવામાં આવે તે પહેલાં જે સંજોગો

ધ્યાનમાં લેવામાં આવશે તે પૈકી એક છે આવી સુધારાની અરજી કરવામાં વિલંબ અને જો અપીલના તબક્કે કરવામાં આવે તો તે ટ્રાયલ કોર્ટમાં કેમ માંગવામાં આવી ન હતી તેનું કારણ. જો સુધારાથી ઉદભવતી પ્લે જે સામગ્રી પર નક્કી કરી શકાય તેમ છે તે સામગ્રી પહેલેથી જ ત્યાં હોય, તો સુધારો વધુ સરળતાથી મંજૂર કરી શકાય છે. પરંતુ, માત્ર એટલા માટે કે જરૂરી સામગ્રી પહેલેથી જ કોર્ટ સમક્ષ નથી, અપીલના તબક્કે અપીલીય કોર્ટ દ્વારા સુધારાની પરવાનગી આપવા સામે કોઈ પ્રતિબંધ નથી."

૨૪. અહીં ઉપર કરવામાં આવેલી ચર્ચાના પ્રકાશમાં અને વાદી-અપીલકર્તા દ્વારા માંગવામાં આવેલ સુધારો હાઈકોર્ટ દ્વારા મંજૂર કરવામાં આવવો જોઈતો હતો તે હકીકતને ધ્યાનમાં રાખીને, અમારા સુવિચારિત અભિપ્રાય મુજબ હાઈકોર્ટ દ્વારા ઘડવામાં આવેલા મહત્વના મુદ્દા નંબર ૨ ને હાઈકોર્ટ દ્વારા નવેસરથી નક્કી કરવાની જરૂર છે.

૨૫. તેથી, અમે અપીલ અંશતઃ મંજૂર કરીએ છીએ, કાયદાના મહત્વના પ્રશ્ન નંબર ૧ અને ૩ પર હાઈકોર્ટ દ્વારા નોંધવામાં આવેલા તારણને માન્ય રાખીએ છીએ. જોકે, વાદગ્રસ્ત ચુકાદામાં કાયદાના મહત્વના પ્રશ્ન નંબર ૨ પર હાઈકોર્ટ દ્વારા નોંધવામાં આવેલ તારણ બાજુ પર રાખવામાં આવે છે અને વાદી-અપીલકર્તા દ્વારા પ્લેઈન્ટમાં સુધારો કરીને માંગવામાં આવેલી દાદને ધ્યાનમાં રાખીને ઉપર જણાવેલ મહત્વના પ્રશ્ન નંબર ૨ ને નવેસરથી નક્કી કરવા માટે મેટર હાઈકોર્ટમાં પરત મોકલવામાં આવે છે.

અપીલ અંશતઃ મંજૂર અને હાઈકોર્ટમાં પરત મોકલેલ.

*This judgment has been translated using AI Tool – SUVAS.*

=====

**અસ્વીકરણ:** સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

**DISCLAIMER:** The translated judgment in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgment shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.